

Preek over Lucas 10:25-37: Het verhaal van de Barmhartige Samaritaan

Gehouden op de 4^e zondag van de zomer, 14 juli 2019, in de Maranathakerk te Den Haag

Gemeente van Christus,

De Barmhartige Samaritaan. Laten we eerlijk wezen. We voelen ons vaak ongemakkelijk als wij dit verhaal horen. Het kan je 1,2,3 een slecht geweten aanpraten: “Ja, ik weet het, ik moet ook zo’n Goede Samaritaan zijn, maar nee, ik ben het niet of hoogst zelden.” We worden herinnerd aan de bedelaar op het Spui die wij niets hebben gegeven en aan die gruwelijke beelden van de verwoestingen en overstromingen als gevolg van de cycloon in Mozambique, die wij mèt gironummer erbij zagen, maar we maakten niets over. Veel te vaak doet een ander een beroep op mij, maar ik ga er niet op in. Zeker had ik er goede redenen voor, maar toch. Dát is de wonde waar het verhaal van de Barmhartige Samaritaan weer even wat vers zout in strooit. Maar met zo’n manier van lezen schieten we niets op. Het maakt ons geen andere mensen, we leren er niets van. En daar gaat het Jezus toch om, dat wij andere mensen worden? Laten we proberen het verhaal op een andere manier te horen. Op de manier waarop die wetgeleerde, tegen wie Jezus het vertelde, ernaar luisterde. Vandaag zouden we hem theoloog, ethicus of jurist noemen. Iemand die wil weten hoe het zit, hoe je je moet gedragen. Hij wil een algemene theorie over ethiek, die opgaat voor iedereen, zonder aanzien des persoons, ja want laat hemzelf er maar even buiten. Maar Jezus weigert. Hij weigert het spel van de wetgeleerde mee te spelen. Hoe we met elkaar om behoren te gaan? Laat je theorie maar thuis. Dat maakt je geen ander mens. Je kunt je argumentatie nog zo sluitend hebben, de wereld wordt er niet anders of beter van. ‘Maar wacht, ga niet weg, ik vertel je wel een verhaal.’

In een verhaal lukt het niet om onpersoonlijk op afstand te blijven. Je raakt persoonlijk betrokken. Niet je hoofd wordt aangesproken, maar je hart, je emoties, je passies. Ethiek is namelijk geen theoretische zaak, maar een zaak van de praktische, alledaagse levenskunst.

Jezus vertelt een verhaal. Alleen dat al zet de Schriftgeleerde op een ander been, maakt hem een ander mens. Een argument had hij zich van het lijf kunnen houden, dit verhaal niet. Een ethische theorie is machteloos, Jezus’ verhaal heeft power.

Dat merk je het beste als je dit verhaal niet leest of ernaar luistert, maar zelf uitspeelt. Maar geen angst, ik roep nu niet om vrijwilligers met toneelervaring. Ik heb dit verhaal zelf wel vaker samen met anderen uitgespeeld, bibliodrama heet dat, en dat is uiterst spannend. Heel je lichaam wordt aangesproken, je gaat er kopje onder in zo’n verhaal. Je merkt dat het niet over ethische theorie gaat, maar over lichamelijke nabijheid en het ontlopen daarvan, om het zien, aanraken, ondersteunen en oprichten van een lichaam, het verzorgen van lelijke en lekkende wonden.

Het begint al met de vraag: Welke rol wil jij spelen? Die van Priester of Leviet, die het slachtoffer laten liggen? Of die van Samaritaan, die hem liefdevol verzorgt? Hoe zie je jezelf, als Bad Guy of als Good Guy, als zondaar of heilige? Of speel je liever de rol van slachtoffer, aan de kant van de weg? Voel jij je meer thuis in de rol van underdog, in de hoek waar de klappen vallen? Welke rol je kiest, zegt veel over wie je bent, welk beeld je van jezelf en anderen hebt.

Wat bij het kiezen van de rollen opvalt: de meesten willen of priester of leviet zijn. De rol van de Samaritaan blijft meestal leeg of wordt als laatste gekozen. Zo heeft de kerk het verhaal ook meestal gelezen: de Barmhartige Samaritaan is eigenlijk Christus zelf, de grote Helper en Genezer, een rol waarvoor wij gewone mensen een maatje te klein zijn.

Maar ze zijn er toch, die ‘Samaritanen’ onder ons, mensen die er, zonder het heldendom van ‘kijk mij eens’, zich gewoon belangeloos in dienst stellen van anderen? Het echtpaar dat in de oorlog hun huis voor joodse onderduikers openstelt, de arts die afziet van een carrière om in vluchtelingenkampen te werken. Of Barathi Patter, een jonge vrouw van 26 uit Amsterdam. In een daklozenkrant stond een interview met haar. In haar vrije tijd is zij buddy voor een drugsverslaafde aidspatiënte. Een buddy biedt gezelschap aan mensen die doodziek zijn. ‘Het is natuurlijk afschuwelijk om zo’n aftakelingsproces te zien’, zegt ze. ‘Ik doe het omdat ik weet hoe goed ik het zelf heb. Ik heb veel mensen om mij heen die om mij geven. Er zijn zoveel mensen die alleen zijn en het veel slechter getroffen hebben. Ja, sommigen creëren die situatie zelf, maar erachter zit toch altijd wel een schrijnend verhaal. Niemand verdient het om in een klein kamertje in zijn eentje dood te gaan! En het stelt ook helemaal niet zoveel voor wat ik doe, maar mijn cliënte hecht er heel veel waarde aan.’ Misschien hebben we een verkeerd beeld van barmhartige Samaritanen. Het zijn helemaal geen morele superhelden, maar huis-tuin-en-keuken-mensen.

Waarom is Barathi Patter ermee begonnen? “Ik weet niet, ik kon het gewoon niet weigeren”, zegt ze. Hetzelfde hoor je van mensen uit de oorlog en het verzet. Waarom deed je het? Omdat ik niet kon weigeren. Dat is het misschien wat van jou een Samaritaan maakt. Niet dat je iets kunt wat anderen niet kunnen, maar omdat je iets *niet* kunt, wat voor anderen de normaalste zaak van de wereld is: weigeren, smoesjes verzinnen, je ogen sluiten, je hoofd afkeren, afstand houden. Zoals priester en leviet die voorbijgingen het wél konden.

Ik pleit daarom voor een nieuw image voor liefdadigheid: Je medemens helpen kost geen extra krachtsinspanning. Integendeel, weigeren, je afsluiten voor de ander, excuses bedenken – dát vraagt energie en kracht! De priester had vast belangrijke religieuze verplichtingen waar hij niet onder uit kon. Hij kón eenvoudig niet te laat komen. En de leviet? Misschien had hij een vorige keer wél hulp verleend, maar bleek het toen een hinderlaag waarvan hijzelf het slachtoffer werd. Hij had zijn lesje geleerd. De excuusmachine in de hoofden van Priester en leviet werken op volle toeren. Zij moeten zich extra inspannen om niet te luisteren naar hun binnenste. Zij luisterden niet naar hun ‘ingewanden’, die de Samaritaan wél liet spreken. Hij werd namelijk ‘met innerlijke ontferming bewogen’, staat er. Letterlijk vertaald: zijn ingewanden roerden zich. Ethiek, iemand helpen, dat zijn zaken van het lichaam, van je ogen, je buik, je hart en je handen. Het hoofd wordt vaak alleen maar ingezet om de roepstem van het hart te smoren.

Soms moet dat, nee zeggen met je verstand als je gevoel ja zegt. Barathi Patter moet ook nee zeggen als haar cliënte vraagt of ze geld kan lenen. Ook een Barmhartige Samaritaan moet zijn verstand laten werken. Maar dat is dan wel blijkbaar een nuchterheid die het hart een handje helpt, en niet het zwijgen oplegt.

De plek van de Barmhartige Samaritaan, kunnen we vaststellen, hoeft dus niet leeg te blijven. Er zijn mensen die het zijn en misschien ben je het wel zelf – laat die stem dan tot haar recht komen!

Maar er is nog een vierde hoofdpersoon in het verhaal, het slachtoffer, de reiziger die afdaalt van Jeruzalem naar Jericho, wordt overvallen, en halfdood aan de kant van de weg blijft liggen. Als je vraagt met wie lezers van het verhaal zich vereenzelvigen, kiest ook bijna niemand voor het slachtoffer. Dat zegt veel over onszelf. Niemand ziet zichzelf blijkbaar graag in de positie van de loser, totaal afhankelijk van de hulp van anderen. Wij zijn het liefst sterke mensen, die onze eigen boontjes weten te doppen. Wij staan overeind, gaan onze eigen weg, en liggen niet aan de kant. Wij doen ons het liefst voor als onkwetsbaar en als we onderweg wonden oplopen, dan verbergen we die. Nee, laat de rol van slachtoffer maar door iemand anders spelen!

Toch is het zo dat het verhaal van de Barmhartige Samaritaan uiteindelijk vooral om het slachtoffer draait. Dat gold in elk geval voor de joodse wetgeleerde, aan wie Jezus het vertelt. Als hij de vraag stelt: ‘wie is mijn naaste?’ bedoelt hij vanzelfsprekend: ‘vertel me wie moet *ik* helpen?’ Aan het einde van het verhaal van de Barmhartige Samaritaan is het perspectief echter precies omgedraaid: ‘Wie van deze drie is de naaste geweest voor het slachtoffer?’ Jezus vraagt aan de wetgeleerde om zich in de schoenen van het slachtoffer te verplaatsen, om de wereld vanuit zijn perspectief te zien. Blijkbaar is de naaste niet degene die wij moeten helpen, maar degene door wie wij, als wij slachtoffer of hulpbehoevend zijn, geholpen worden. Dat is een eerste pijnlijke les, maar een tweede les is misschien nog pijnlijker:

Namelijk dat we degene die ons helpt niet voor het uitkiezen hebben. Het kan zelfs best wel eens onze vijand zijn. Het slachtoffer, ongetwijfeld een jood, wordt nota bene door een Samaritaan geholpen. Voor Joden waren dat verachtelijke mensen, waar zij een boogje omheen liepen.

“Jij, wetgeleerde, hóór je dat, vóel je dat? Ook jij kunt zomaar een slachtoffer worden dat door vrienden in de steek wordt gelaten maar dan door schijnbare vijanden wordt geholpen!” Zo schudt Jezus het morele huishoudboekje van deze wetgeleerde door elkaar. “Je was op zoek naar een sluitende ethische theorie die je zelf buiten schot houdt? Nou, je krijgt een verhaal waardoor je een ander mens wordt! En dit kun je ervan leren: Slachtoffer en helper, vriend en vijand – al die rollen kunnen zomaar stuivertje wisselen. Het ene moment ben je slachtoffer, het andere priester, leviet of Samaritaan. Alle mooi beschilderde decors, inschattingen en (voor)oordelen over goed en kwaad die wij er op na houden zijn in feite gemaakt van bordkarton, elke rol kan hupsakee weer door iemand anders gespeeld worden. Wij zijn tenslotte allemaal mensen die op de innerlijke ontferming van anderen zijn aangewezen. Zet daarom je verstand vaker eens op nul en luister naar jouw ingewanden!”

Amen.